

MŰHELY

**AZ INTERPERSZONALITÁS MINT A NARRATÍVA
SZERVEZŐELVE KRÚDY GYULA NAPRAFORGÓJÁBAN***Pál Marianna*

Lehetséges-e, és ha igen, milyen hozadékkal lehetséges a pszichoanalitikus, pontosabban lacani szemléletmódnak az értelmező körbe való bevonásával fordulni régebbi korok íróinak műveihöz, és ezáltal mai, posztmodern olvasatot nyerni? Nézetem szerint nemcsak lehetséges, hanem meglehetősen izgalmas vállalkozás is.¹ Érdeklődésem középpontjában a lacani pszichoanalitikus, filozofikus szemlélet irodalomtudományban való alkalmazhatóságának, konkrétan a Krúdy-regényekkel való összeolvasásának lehetősége áll. De vajon mi teszi lehetővé egy pszichoanalitikus módszer irodalomtudományi alkalmazhatóságát? Maga a lacani gondolatrendszer adja meg erre a kérdésre a választ: Lacan nyelvelmélete szerint az emberi tudattalan úgy strukturálódik, mint a nyelv, az irodalmi szöveg pedig a tudattalant a jelölés kényszerein át működtető vágy törekvései szerint szerveződik. Az irodalmi elemzés itt a nyelvre, a szöveg működésének magyarázatára és a jelentés olvasó általi megképzésére irányul. Ezzel az olvasási stratégiával újszerűen közelíthetünk Krúdy regényalakjainak megformáltságához, viszonyrendszerükhöz és a regény textualitásához. Korábbi elemző vizsgálódásaim a szereplők cselekedeteire, a narrációra, a nézőpontokat váltakoztató elbeszélői szövegre, a nyelvhasználatra illetve beszédmódra, a struktúrák, helyzetek ismétlődésére, a képi világra terjedtek ki.² Jelen tanulmány is érinti ezeket a szempontokat, miközben a lacani gondolatoknak, elsősorban a tükörstádium-elméletnek és az interszubsjektivitás-

¹ Ilyenfajta elemzések születtek már magyar nyelven is, és maga Lacan is végzett ilyen kísérleteket. Lásd „Seminárium az ellopott levélről” (Lacan 1997); „Részletek a Hamlet szemináriumából” (Lacan 1998b).

² E tanulmány részlet egy készülő PhD-disszertációból, amelynek célja újabb értelmezési lehetőségek felmutatása Krúdy második jelentős alkotói periódusából (1918–21) származó látomásos-lírai Krúdy-regény (Czére 1987) pszichoanalitikus, elsősorban lacani szemléletű újraolvasásával. Az itt megjelenő írás szorosabban összetartozik egy korábban már megjelent tanulmánnyal, amely elsősorban Evelin és Álmos Andor regénybeli kapcsolatának megnyilvánulásait, valamint a *napraforgó* metaforát, illetve ezek interszubsjektív értelmezhetőségét vizsgálja (Pál 2001).

nak (Lacan 1993) a fényében Krúdy Gyula (2008) *Napraforgó* című regényének főként a narratíváját állítja a vizsgálódás középpontjába.

Krúdy Gyula a Nyugat első, nagy nemzedékének tagjaként, Freud és Ferenczi Sándor kortársaként benne élt a századelő kulturális légkörében, átélhette a pszichoanalízis születését és első virágzását, találkozhatott a *Nyugat* által közölt pszichoanalitikus tárgyú írásokkal. Ferenczi Sándorral személyes, jó kapcsolatban állt (*Álmoskönyvének* egyes részeit meg is vitatta vele). Az emberi és társadalmi problémák iránt fogékony író szemléletét nyilvánvalóan nem hagyta érintetlenül a pszichoanalitikus látásmód. Mégsem gondolhatjuk, hogy íróként a pszichoanalitikus tanok tudatos alkalmazója, esetleg illusztrátora lenne. Érdeemes felidézni Freud nevezetes kijelentését: „A tudattalant nem én fedeztem fel, hanem az előttem járt költők és filozófusok. Én csupán arra a tudományos módszerre jöttem rá, amellyel a tudattalant tanulmányozni lehet.” (idézi Trilling 1979, 85.). Ez a megállapítás rámutat arra, hogy a tudományos elmélet megismerése nem feltétele az alkotásban a pszichoanalitikai szemléletnek. Az irodalmi interpretáció különben sem tekintheti feladatának az eleve benne foglaltnak vélt pszichoanalitikus tartalmak felkutatását, inkább mint egy lehetséges olvasási mód, mint egy új perspektíva tudja gazdagítani a mű lehetséges jelentéseinek sorát, illetve új értelmezési lehetőséget nyithat meg számunkra más megvilágításba helyezve a műalkotás jegyeit. Ilyen értelemben a Krúdy-irodalomhoz képest sokkal későbbi lacani gondolatrendszer alkalmazása az irodalmi interpretációban eddig nem látott összefüggéseket és regényvilágbeli jellemzőket segíthet megfogalmazni.

Az 1918-ban megjelent, sokak által Krúdy egyik legjobb művének, sőt a századelő regényirodalma egyik csúcspontjának tartott *Napraforgó* elemzői sok irányból próbálták interpretálni a regényt. E tanulmány kereteibe ezek áttekintése nem fér bele, így kizárólag azokat az írásokat emelném ki, amelyek e tanulmány szemléletéhez közel állnak, a pszichoanalitikus szempontot érvényre juttatják, illetve a narratíva felépülésének kérdésével foglalkoznak. Bori Imre például megállapítja a lélekrajz regénybeli hangsúlyosságát, érdekes észrevétele, hogy meglátása szerint Krúdy kettéválasztja a testi és a lelki hasonmás képét, lelki attitűdök továbbélését nyomozza (Bori 1980, 130-144.). Kibédi Varga Áron a regény cselekményét sematizálja, a karaktereket tipizálja, látja az interperszonalitás fontosságát, de nem látja a figurák interakcionális feltételelességét, így merev, végérvényes kategóriákat ír le. Azokkal a vádakkal ellentétben, amelyek a Krúdy-irodalom mélységeit illetik és hiányolják a pszichológiát, állítja: „A moralizáló, explicite elmélkedő pszichológiát konkrét leírással helyettesíti...” (Kibédi Varga 1998, 215.). Ezzel azonban még mindig a karakterek leírására, az ösztönök, ki nem mondott vágyak bemutatására szűkül a lélektaniség. John Bártki egyfajta mitikus szereposztásba rögzültnek értelmezi a nő szereplőket, a pozíciók és szerepek nála is végérvényesek (Bártki 1996). Fábrri Anna a Krúdy nőalakjairól szóló tanulmányában a boldogtalanságot elsősorban a férfi és nő viszonyán túli, külső okokból eredő korjelenségnek látja, a pszichikum válaszait e torzító hatással magyarázza (Fábrri 1978). Fülöp László megfigyeli a *vágy* regény-

beli fontosságát, mint valami „elérhetetlen, megvalósíthatatlan, szinte nem evilági üdvösség hajszolása”-t „és sóvárgása”-t, de azt a regényalakok beteges lelki jelenségének értékeli (Fülöp 1986, 296.). Ennek alapján „a magány regényének, magányos sorsok panoptikumának” tartja a *Napraforgót* (uo. 298.). Fülöp szerint a szereplét valódi okai feltáratlanok: „Csak a gesztusok és attitűdök látszanak, csupán a viselkedés jellegzetes tünetei sorakoznak [...] a lélektani összefüggések titokzatosan homályban maradnak, az alkotói pszichológia nem avat be az emberi világ ilyenfajta rejtelmeibe.” (uo. 322.). Gianpiero Cavaglia nézetei állnak legközelebb e tanulmány szemléletéhez, ő már nem a regényalakok megjelenítésében hiányolja vagy üdvözi a lélektant, hanem az irodalmi szöveg megalkotottságának egészében látja érvényesülni a pszichoanalitikai szemléletet: „Míg Csáth, Babits, Cholnoky és Kosztolányi kívülről hoznak a mélylélektanra utaló témaköröket és ötleteket, és a késői naturalizmus prózájának nyelvén és stílusában tárgyalják őket, addig Krúdynál végbemegy az irodalmi nyelv belső érése, amiből a mélylélektan által megrajzolt emberkép és érzemvilágának megfelelő próza és stílus született.” (Cavaglia 1990, 281.). Ez az új nyelvezet és stílus pedig az álom logikáját és a szabad asszociációkat idézi, ahol gyakoriak az igeidőváltások a jelenből a múltba, kitágítja az elbeszélés szerkezetét, és alkalmassá teszi arra, hogy befogadja az emlékezés meghatározatlan tartományát. Ebben a tágulásban a szerkezet szétesik, az elbeszélés lírai érzemnyilvánítássá válik, a cselekmény pedig elveszti fontosságát. Cavaglia hangsúlyozza, hogy „Krúdy irodalmi eszközökkel járul hozzá a mélylélektanhoz hasonló én és szubjektum fogalmának kibontásához.” (i.m. 283.). A tanulmányíró szerint Krúdy pszichológiai szemlélete a szöveg egészét áthatja, anélkül, hogy az író szándékosan alkalmazni kívánná a korabeli freudi vagy Ferenczi-féle tanításokat. Meglátásom szerint ez olyan érzékeny írói látásmódot jelent, amely lehetővé teszi, hogy a jóval későbbi lacani felismerések felől is olvasható a regény.

A *Napraforgó* regényvilágában egyfajta állóvízszerűség, mozdulatlanság érzékelhető: „Itt becsületes tél volt. Mindennap havazott, mint az Óperencián. A tiszai berkek, a nádak, erek, kígyósok eltemetkeztek a természet téli szakában, mint a pogányokkal a szerelmes nők. Állt a táj, mint egy álom. Magyarország aludt itt a boldogok, az igénytelenek, a szegények csöndességével. [...] Bujdoson állt az élet, mint egy hóember az udvar sarkában. [...] Minden virágnak, fának, útnak, lónak, kutyának tudják itt a nevét, mert ők is a bujdosai családhoz tartoznak. A varjak régi ösmerősök. A határbeli kőszent szinte érthető emberi nyelven fogadja a föld népének köszöntését. [...] Evelin itt született, és itt volt boldog.” Az állóképszerűségnek megfelelően – első ránézésre – a regény narratív felépítettsége is statikusnak és esetlegesnek tűnik. Ha azonban pszichoanalitikus szempontokat is figyelembe véve vizsgáljuk a narratívát, sokkal árnyaltabbá válik ez a nézet. Az egyes szövegrészek, jelenetek, képek egymásutániségét már nem látjuk „véletlenszerűnek”, az esetlegesség látszata eltűnik, helyét felváltja egyfajta narratívát építő törvényszerűség. Ennek a törvényszerűségnek a fölismeréséhez és belátásához lehet segítségünk a lacani gondolatrendszer. Mint a fenti idézet is mutatja, a szereplők